

Hommage à Mikis Theodorakis
Gerhard Folkerts
Klavierabend
Athen, 18. April 2005
Limassol, 24. März 2007
Chania, 30. März 2007

1. Ο Θεοδωράκης και οι σύγχρονοι συνθέτες της δύσης

Ενώ ο νεαρός Θεοδωράκης δέχεται κατά τα φοιτητικά του χρόνια στην Αθήνα επιορροές από τις συνθέσεις του Μπάρτοκ, του Σοστάκοβιτς και του Στραβίνσκι, θα έρθει κατά την μαθητεία του στην τάξη του Μεσσιάν αντιμέτωπος με την δυτικοευρωπαϊκή αβαντγάρντ. "Το σεμινάριο της μουσικής ανάλυσης του Μεσσιάν ήταν το σαλόνι απ' όπου πέρασαν όλοι οι αστέρες της εποχής" λέει ο Θεοδωράκης. Ο Μπουλέζ, ο Στόκχαουζεν και ο παλιός γνώριμος Ιωάννης Ξενάκης, όλοι όπως και ο ίδιος ο Θεοδωράκης, μαθητές του Μεσσιάν, επισφραγίζουν με τις δωδεκατονικές τους συνθέσεις και τα πειράματα ηλεκτρονικής μουσικής την ανεξάρτησή τους από τις μουσικές παραδόσεις της πατρίδας τους. Ο Θεοδωράκης βρίσκεται προ του ερωτήματος "για ποιόν γράφει ο συνθέτης του 20^{ου} αιώνα, ποιούς ακροατές επιχειρεί να προσεγγίσει";

Στην δυτική Ευρώπη διαμορφώνουν τη μουσική ζωή του 2^{ου} μισού του 20^{ου} αιώνα επί 40 χρόνια κατά ιδιαίτερο τρόπο σχεδόν σύγχρονοι συνθέτες όπως ο Κουνάδης, ο Νόνο, ο Στόκχαουζεν, ο Ξενάκης και περισσότερο απο 50 χρόνια ο Μπουλέζ, ο Χέντσε και ο ίδιος ο Θεοδωράκης.

Ο Μπουλέζ, γεννηθής το ίδιο έτος με τον Θεοδωράκη, αναλαμβάνει και οδηγεί την τάξη του Μεσσιάν σε πολύπλοκες και τονικά ελεύθερες μουσικές κατευθύνσεις. Επίσης ο Στοκχάουζεν είναι πρωτοπόρος στην ηλεκτρονική μουσική.

Ο Κουνάδης από την άλλη πλευρά χρησιμοποιεί στοιχεία ελληνικής παραδοσιακής μουσικής στο έργο του, δεν κατορθώνει όμως να απελευθερωθεί από το πυκνό ατονικό πλέγμα.

Ο Ξενάκης αποκόπτει το 1952 στο Παρίσι κάθε μουσικό δεσμό προς την Ελλάδα. Συνθέτει βάσει αυστηρών μαθηματικών κανόνων χρησιμοποιώντας παράλληλα ποικίλες ηλεκτρονικές δυνατότητες.

Οι συνθέσεις του Νόνο εκφράζουν την μόνιμη απειλή του ανθρώπου, την καταστροφή, τον λοιμό, τον πόλεμο. Το πνεύμα δημιουργίας και η κεντρική ιδέα στην τεχνική σύνθεσής του δεν έχουν αποκρυπτογραφηθεί ως τις μέρες μας. Η επιθυμία του Νόνο που ήταν "Η δημιουργία διαύγειας" δεν έχει εκπληρωθεί ακόμη.

Η πολυπλοκότητα της μουσικής του Χέντσε δεν εγείρει μόνο συναισθήματα αμφιβολίας και μοναχικότητας. Το συνθετικό του δυναμικό κερδίζει έδαφος με κάθε εκτέλεση των έργων του.

Τρεις είναι οι μουσικές κατευθύνσεις που κυριαρχούν μετά το 1950:

- Η πρώτη στοχεύει στην μειοψηφεία. Αυτή αποτελείται από τους προνομιούχους, οι οποίοι υποστηρίζουν τους διανοητικούς πειραματισμούς των συνθετών και προ πάντων την εξειδίκευση.

- Η δεύτερη απευθύνεται στους παθητικούς μαζικούς καταναλωτές. Αυτή οδηγεί στον αποπροσανατολισμό του ανθρώπου και στον καταναλωτισμό.

- Η τρίτη κατεύθυνση έχει στόχο μέσα από τη μουσική να δώσει απαντήσεις στα ανθρώπινα υπαρξιακά ερωτήματα της Γέννησης, της Ζωής, του Θανάτου, της Αγάπης, της Συμβίωσης. Έχει ως στόχο να δώσει μέσα από την μουσική απαντήσεις και πιθανές λύσεις στις βίαιες αντιθέσεις του καιρού μας χωρίς ταυτόχρονα να επισκιάζεται από τα κυριαρχούντα ρεύματα, αλλά να επιβιώνει και να ανορθώνει τους ανθρώπους.

Ο Θεοδωράκης αναζητεί και εξελίσσει μια ιδιαίτερη συνθετική μέθοδο, ώστε να διατηρήσει καλλιτεχνικά την ανεξαρτησία του και την αυτοδυναμία του. Η μέθοδος αυτή του ανοίγει νέα μέσα έκφρασης. Ο Θεοδωράκης θέλει να συνθέσει μουσική που όχι μόνο να αντιπροσωπεύει τους ανθρώπους, αλλά και να χρησιμεύει ως μέσο έκφρασής τους. Δηλαδή τα έργα τέχνης, οι συνθέσεις, η ποίηση, τα τραγούδια να γίνουν κτήμα τους, όπως και τα ορατόρια, οι συμφωνίες και η μουσική δωματίου.

Οι συνθέσεις του Θεοδωράκη αποτελούνται από πολλαπλές συντεταγμένες ταυτόχρονα: ελληνική λαϊκή μουσική, βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική, ρεμπέτικο, συμφωνική μουσική και μουσική δωματίου.

2. Η αντίληψη περί Θεοδωράκη στη Γερμανία

Από την ίδρυση του δυτικού γερμανικού κράτους τον Μάιο του 1949 και την ίδρυση του ανατολικού γερμανικού κράτους τον Οκτώβριο του ίδιου έτους συνυπάρχουν μέχρι το 1990 δύο γερμανικά κράτη.

Η δογματική πολιτική και των δύο γερμανικών κυβερνήσεων οδηγεί στη δημιουργία ενός "σιδηρού παραπετάσματος" που διχάζει όχι μόνο την χώρα αλλά και τους κατοίκους της. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα στην Γερμανία ο Θεοδωράκης να θεωρείται αποκλειστικά ως συνθέτης πολιτικού τραγουδιού και κοσμικών ορατορίων. Η μουσική δωματίου, οι συμφωνίες του, οι όπερές του παραμένουν ακόμα άγνωστες.

Μετά το 1949 επιχειρεί το δυτικό γερμανικό κράτος επί δεκαετίες να καταπιέσει κάθε οδυνηρό ενχέιρημα που έχει ως στόχο την εξιλέωση της γερμανικής ιστορίας του 20^{ου} αιώνα. Έτσι σε κανέναν εκδοτικό οίκο στην δυτική Γερμανία δεν τυπώνονται έργα του Θεοδωράκη. Μόλις το 1990 συνεργάζεται για πρώτη φορά ο εκδοτικός οίκος Σκοττ στο Μάινς με τον εκδοτικό οίκο Ρομανός στην Αθήνα, οπότε και έχει πρωτοαποκατασταθεί η ελευθερία τύπου στον μουσικό τομέα.

Στην ανατολική Γερμανία κάθε είδος τέχνης που αποκλίνει από τα σοσιαλιστικά ιδώδη υπόκειται σε λογοκρισία. Οι επαφές με τη δύση μειώνονται αφενός στο ελάχιστο, αφετάρου τυπώνονται αποκλειστικά έργα αλλοδαπών σοσιαλιστών και κομμουνιστών συνθετών, όπως για παράδειγμα η 1η, 2η, η 3η συμφωνία του Θεοδωράκη, η σονατίνα του για πιάνο καθώς και οι δύο σονατίνες του για βιολί και πιάνο.

Η παραίτηση του Θεοδωράκη από το κομμουνιστικό κόμμα στις αρχές της δεκαετίας του 70 συνοδεύεται από την απαγόρευση της εκτέλεσης των έργων του στην ανατολική Γερμανία. Επίσης διακόπτονται και οι πωλήσεις δίσκων του. Τα απαγορευτικά αυτά μέτρα αποσύρονται μετά από οκτώ χρόνια οπότε και στην ανατολική Γερμανία εκτελούνται η Λειτουργία σε σι ελλάσωνα, η γερμανική διασκευή του Άξιον Εστί, το Κάντο Χενεράλ, Τα Πάθη των Σαδδουκαίων όπως επίσης η 2η, 3η και η 7η συμφωνία.

Η εκτέλεση των έργων του Θεοδωράκη στην εποχή μας απαιτεί τη γνώση του ανθρώπου Θεοδωράκη στο σύνολό του: του συνθέτη, του μαέστρου, του ποιητή, του πολιτικά συνειδητοποιημένου ανθρώπου, του οποίου η αγάπη απευθύνεται στους συνανθρώπους του και προ παντός στην οικογένειά του και στον ελληνισμό.

Η εκτέλεση των έργων του Θεοδωράκη στην Γερμανία απαιτεί επίσης να κατανοηθεί, ότι στη βιογραφία αυτής της μοναδικής καλλιτεχνικής προσωπικότητας αντικατοπτρίζονται η νεότερη ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία, καθώς και η δύναμη του Ελληνισμού, τον οποίο 400 χρόνια ξένης, αλλόθρησκης κατοχής και αδίστακτων δικτατοριών δεν κατάφεραν να λυγίσουν.

Η ερμηνεία των έργων του Θεοδωράκη έγγειται στη βίωση του "Ήχου ως έκφραση της ζωής στις πιο υπαρξιακές της στιγμές, ενός ήχου που υπερβαίνει το θάνατο", ενός "τυραννικού ήχου", του ήχου ως έκφραση του ωραίου, της αγάπης, της ελευθερίας.

Η ερμηνεία των έργων του Θεοδωράκη σημαίνει πάνω απ' όλα -όπως λέει και ο ίδιος- "να αντιληφθούμε τη μουσική ως

μέσω άντλησης πλούτου, ποιότητας και δύναμης". Η μουσική πρέπει να οδηγεί στο συλλογισμό, στην επιθυμία για μια ωραιότερη ζωή. Στόχος είναι να ανακαλύψουν οι άνθρωποι μέσω της μουσικής τον εαυτό τους κι έτσι να ξεπεράσουν το παρελθόν και να σπείρουν όχι το μίσος αλλά την αγάπη.

Η αντίληψη περί Θεοδωράκη μεταβάλλεται στην εποχή μας. Μέσω της επαφής με το έργο του αυξάνεται η περιέργεια των Γερμανών για το σύνολο της μουσική του. Κατ' αυτόν τον τρόπο αυξάνεται και το γενικότερο ενδιαφέρον ως προς τη μουσική, τη λογοτεχνία και τα υπολοιπα πνευματικά ρεύματα, καθώς και ως προς τη ζωή στην Ελλάδα του σήμερα.

3. Ο Θεοδωράκης και το γερμανικό τραγούδι.

Ο Θεοδωράκης εκτιμά τα εξαιρετικά λαϊκά τραγούδια του Μπραμς, του Μότσαρτ, επίσης του Αϊζλερ και προ πάντων τις μελωδιές του Σούμπερτ. Είναι τραγούδια που έχουν περιέλθει προ πολλού στους θησαυρούς της λαϊκής τέχνης στις γερμανόφωνες χώρες.

Στις συναυλίες του στην Γερμανία ο Θεοδωράκης ανέσυρε αυτούς τους σχεδόν ναυαγημένους θησαυρούς στη συνείδηση των ακροατών τραγουδώντας ως μιζ μερικές από αυτές τις μελωδιές α καπέλα. Ακογούντας συγκινημένοι θυμηθήκαμε τις μουσικές μας ρίζες, γίναμε σκεπτικοί. Και δεν μπορούσαμε να απαντήσουμε στο ερώτημά του, γιατί δεν τραγουδάμε πλέον αυτή την όμορφη μουσική.

Η ηχητική μετάφραση της γλώσσας αποτελεί ένα αποκαλυπτικό δημιούργημα του Θεοδωράκη. Τη μοναδική σύζευξη ενός κειμένου όπως και μιας μελωδίας με χαρακτήρα αποκαλεί ο Θεοδωράκης "το έντεχνο λαϊκό τραγούδι".

Ούτε στη μουσική ιστορία, αλλά ούτε και στη μουσική επιστήμη στην Γερμανία έχει καταγραφεί μια τέτοια σύζευξη. Κατά συνέπεια δεν υπάρχει αντίστοιχος γερμανικός όρος.

Ο Θεοδωράκης ποίησε τα τραγούδια του σε μια συνεχή προσπάθεια να διαμορφώσει ενεργά μουσικές αλλά και κοινωνικές ζυμώσεις. Το ευρύ και μονοσήμαντο έργο του τον διακρίνουν ως τον έντεχνο μουσικοσυνθέτη του 20^{ου} αιώνα.

4. Μέθοδοι σύνθεσης

Το όραμα του Θεοδωράκη ήταν να υλοποιήσει μέσω των συνθέσεών του τις ιδέες της εποχής του, την ιδέα του ωραίου και της αλήθειας, να μας γεμίσει ακροατές και μουσικούς με ευφορία και ελπίδα και να μας κάνει πλουσιότερους, με περισσότερες αξιώσεις και πιο δυνατούς. Η μουσική του Θεοδωράκη επιτυγχάνει να μας οδηγεί στον συλλογισμό και να μας εμφυτεύει την επιθυμία για μια ωραιότερη ζωή.

Ο Θεοδωράκης δεν ενστερνίζεται την άποψη της αβαντγκάρντ, κατά την οποία το παρελθόν πρέπει να απορριφθεί, κάτι που σημαίνει την συνολική άρνηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Επινοεί μια ιδιαίτερη τεχνική σύνθεσης για να επικρατήσει αφενός μεν ως καλλιτεχνική φυσιογνωμία και αφεταίρου για να μας μεταφέρει το μήνυμά του. Ο Θεοδωράκης διαμορφώνει με βάση τα τρία τετράχορδα του υπάρχοντος τονικού μας συστήματος πολλά από τα σημαντικά του έργα. Χρησιμοποιεί μια συνθετική τεχνική που περιλαμβάνει ποικίλες καταβολές της ελληνικής μουσικής.

Η δημιουργική του θέληση τον καθοδηγεί να συνθέτει με βάση τα τρία τετράχορδα του τονικού μας συστήματος έργα που να αντικατοπτρίζουν την πνευματική, την ψυχική καθώς και τη σωματική επίδοση ως ενότητα.

Ο Θεοδωράκης ακολουθεί ένα διπλό στόχο: να ξεπεράσει την δωδεκατονική τεχνική και να διαμορφώσει κάθε μελωδική φιγούρα με βάση τη διαφοροποιημένη αυτή τεχνική των τετράχορδων, χωρίς παράλληλα οι ηχητικές δομές να χάσουν το ψυχικό τους σημασία και τις καταβολές τους.

Η μουσική του κάθε άλλο παρά αφήνει τους ανθρώπους ασυγκίνητους. Στην υποσυνείδητη ανάγκη για συναίσθημα, στην ανάγκη για επικοινωνία απαντά ο Θεοδωράκης μέσω της τέχνης του με την εξής πρεσβεία: Τη μουσική ως διάλογο.

Αναγνωρίζουμε τη σοφία του, τα όνειρά του, τις μνήμες της γενιάς του.

Οι συνθέσεις του φανερώνουν πως δεν είναι το υλικό αυτό που καθορίζει την ψυχή του έργου του.

Κάθε εκτέλεση αποκαλύπτει σε ακροατή και ερμηνευτή ένα νέο μουσικό δυναμικό μέσα στο έργο του Θεοδωράκη.

© 2005/2007 Gerhard Folkerts